

1

Susa, Perzië

December, 28 jaar later

Nehemia liep de wenteltrap naar de paleiskeukens af en bleef even voor de overwelfde doorgang staan om te genieten van de warmte die van de grote vuren en enorme ovens af sloeg. Hij werd begroet door de geur van geroosterd vlees en vers brood in de oven. Dit was een onderdeel van zijn werk waarvan hij genoot, vooral op vroege winterdagen zoals deze, wanneer het moeilijk was om de grotachtige paleisruimtes boven warm te stoken. Hij keek naar de zwetende koks met rode gezichten en de keukenhulpen die druk in de weer waren met het snijden van groentes, het villen van een geit en het plukken van watervogels. Deze mannen zouden waarschijnlijk liever in een koelere ruimte werken.

Niemand keek op toen Nehemia de enorme ruimte betrad, een keuken die groot genoeg was om het eten voor de koning en duizenden gasten te bereiden. Als de vertrouwde schenker van de koning inspecteerde Nehemia de paleiskeukens en voorraadkamers iedere dag, om ervoor te zorgen dat niemand die een bedreiging zou kunnen vormen voor koning Artaxerxes ooit door de leveranciersingang de keuken binnen zou komen en de stenen trap naar diens eetkamer zou beklimmen.

Het smalle raam stond open en Nehemia hoorde buiten de zware tred van ossen en het ratelen van de houten wielen van de kar van een leverancier. De wijn die hij verwachtte, was aangekomen. Hij liep door de rokerige keuken naar de andere kant om de grote deuren voor de leverancier te openen, waardoor er een vlag koele lucht naar binnen sloeg, samen met een hoop opwaaiende droge

bladeren. Buiten stopte een kar met een hoge stapel voorraadkruiden van gebakken klei, die met stro tegen schokken beschermd waren. Nehemia trok zijn zwaard om het stro te controleren op verstekelingen.

‘Goedemorgen, Saul,’ zei hij tegen de man die de ossen had gemend.

De menner bond de teugels vast aan een paal en draaide zich om. Het was niet Saul, maar een onbekende. Nehemia verstrakte.

‘Wie ben jij? Wat doe je hier?’

‘Ik ben Sela ben Chobja. Ik doe vandaag de leveringen voor Saul.’

‘Niet als ik nergens van weet! Waarom is mij niets gezegd? Wie heeft je door de poort gelaten? Wie is hier verantwoordelijk voor?’

‘Ik heb gezegd dat het goed was,’ zei een stem achter Nehemia.

Hij draaide zich met een ruk om naar Joëd, de paleisklerk die de leveringen en betalingen bijhield.

‘Sela is een vriend en –’

Nehemia had zijn zwaard nog steeds in zijn rechterhand, maar hij greep het gewaad van de klerk met zijn linkerhand vast en trok de man naar zich toe tot hun gezichten nog maar enkele centimeters van elkaar verwijderd waren. ‘Niemand komt deze burcht binnen zonder mijn toestemming, begrepen? Niemand! Jullie vertrekken allebei, nu! En kom nooit meer terug.’ Hij liet Joëd los en duwde hem door de open deur naar buiten.

‘Maar... h-heer...’ sputterde de man tegen. ‘I-ik ken Sela al vanaf dat ik een kind was. Ik kan mijn hand voor hem in het vuur steken en –’

‘Daar twijfel ik geen moment aan. Koning Ahasveros kende de man die zijn slaapkamer binnendrong en hem vermoordde ook. Het was een van zijn hovelingen.’ De oude woede laaide op in Nehemia en ogenblikkelijk was hij terug in zijn slaapkamer op de avond dat zijn vader de deur opendeed voor een kennis en vervolgens vermoord werd. Hij gaf de klerk nog een duw waardoor de man achteruit wankelde en tegen een van de ossen botste. ‘De erfgenaam van koning Ahasveros kan het zich niet veroorloven om wie dan ook te vertrouwen,’ ging hij verder. ‘Iedere prei en linze, iedere wijnzak

wordt zorgvuldig door mijn staf en mij geïnspecteerd voordat die het paleis binnenkomt, en hetzelfde geldt voor iedere man die de goederen aflevert, bereidt of serveert.’

‘Alstublieft, heer... ik zal het nooit meer laten gebeuren –’

‘Dat klopt, Joëd. Dat zul je ook niet. Wachters!’ Hij riep de wachters van de koning, die vanaf hun posten in de keuken toekeken. ‘Breng deze mannen tot over de brug en buiten de citadel.’

‘En de wijn, heer?’ vroeg een van de wachters.

‘Terugsturen. Zeg hun dat ze me op de hoogte moeten brengen als ze de volgende keer een nieuwe man sturen.’

Nehemia draaide zich om en liep naar binnen. Hij sloeg de deur achter zich dicht en schoof de grendel ervoor. Alle activiteit in de keuken was stilgevallen, alsof de ijskoude wind de mannen ter plekke had laten bevriezen. Hij zag hoe twee jonge kokshulpjes elkaar aankijken alsof ze hem een onredelijke tiran vonden. Ze werkten nog niet heel lang in de keuken, en hoewel Nehemia en zijn staf van schenkers en beveiligers de achtergrond van de nieuwkomers grondig hadden onderzocht, zouden ze altijd verdacht blijven totdat ze zichzelf hadden bewezen. Hij liep naar de tafel waar ze pluimvee hadden staan plukken. De veertjes plakten aan hun handen en bedekten de tafel als sneeuwvlokken. ‘Denken jullie dat mijn optreden overdreven is? Dat ik te voorzichtig ben?’

‘Nee, heer.’ Beide jongemannen schudden hun hoofd, maar de manier waarop ze elkaar hadden aangekeken zei iets heel anders.

‘Luister, jullie allemaal,’ zei hij tegen al het keukenpersoneel. ‘Over een paar maanden komen de officiële vertegenwoordigers van de koning uit alle satrapieën en provincies van het rijk hiernaartoe en begint de jaarlijkse reeks van banketten. Dat gaat een maand duren, en het kan makkelijk een nachtmerrie voor de beveiliging worden als we onze waakzaamheid laten verslappen. Het Perzische hof kent een lange historie van intriges, machtsstrijd en aanslagen. Eén kleine fout, zoals het accepteren van een zending met een onbekende voerman, en het leven van koning Artaxerxes zou in gevaar kunnen zijn.’ En als diens schenker zou ook Nehemia zijn leven verspelen.

Hij keek naar de koks, de hulpkoks en de keukenhulpjes totdat hun onderdanige houding voldoende duidelijk maakte dat ze de ernst van het incident inzagen. ‘Goed, aan het werk. De koning wil op tijd eten.’

Nehemia bleef de rest van de ochtend in de keuken op zijn post en hield het personeel in de gaten terwijl de middagmaaltijd werd bereid. Toen koning Artaxerxes om zijn eten vroeg, klom hij via de stenen wenteltrap naar de eetkamer, samen met de dienaren die de uitgebreide maaltijd droegen en serveerden. Zelf droeg hij de wijnkruik en de gouden *rhyton*, de drinkbeker met leeuwenkop; zijn aanwezigheid verzekerde Artaxerxes ervan dat iedere kruimel voedsel en elke druppel wijn zorgvuldig waren geïnspecteerd. Als de koning daar om vroeg, stond de schenker klaar om alle gerechten en dranken voor te proeven.

Na de maaltijd was Nehemia weer onderweg naar de keuken toen een van de andere schenkers hem op de trap aansprak. ‘Er staat een man bij het poorthuis, die u wil spreken.’

‘Weet je wie het is? Toch niet die onnozele klerk die ik vanochtend heb ontslagen en die om zijn baantje komt smeken?’

‘Nee, heer. Ik heb hem nooit eerder gezien. Maar als ik op zijn kleding en verschijning afga, denk ik dat het een Jood is.’

Nehemia vroeg zich af of de andere schenker of iemand van de bewakers met wie hij werkte, wist dat hij ook een Jood was. Waarschijnlijk niet. Net als zij droeg hij het uniform van het paleis personeel.

‘Ik ga kijken wie het is en wat hij wil. Neem mijn verplichtingen hier waar tot ik terug ben.’ Hij liep door de paleisgangen en stak de open binnenplaats over naar het poorthuis, geërgerd over de onderbreking. Wie de bezoeker ook was, hij zou een veiligheidscontrole moeten ondergaan voordat hij toegang kreeg tot het paleis en de burcht. Met een ruk opende hij de deur, zich voorbereidend op een ruzie... en stond tegenover zijn broer. Zag hij het goed? Hij gaf een schreeuw van vreugde voordat hij hem in een stevige omhelzing van de grond tilde.

‘Chanani! Wat doe jij hier in vredesnaam? Jij hoort in Jeruzalem te zitten!’

Chanani lachte hijgend. ‘Zet me neer, dwaas die je bent! Ik kan nauwelijks ademhalen!’

Nehemia liet hem zakken en lachte zijn broer toe, met zijn handen op diens schouders. ‘Laat me eens naar je kijken! Ongelooflijk dat je hier bent! Ik had niet gedacht dat we elkaar ooit zouden terugzien.’

‘Ik ook niet,’ zei Chanani, over zijn ogen wrijvend.

‘Hoe lang is dat geleden, mijn broer? Twaalf jaar?’

‘Bijna dertien.’

Nehemia omhelsde hem opnieuw. ‘Ik had met jou en Efraïm mee moeten gaan naar Jeruzalem. Zodra jullie vertrokken waren, had ik spijt van mijn beslissing en wenste ik dat ik anders had gekozen.’ Hij dacht terug aan de nacht vol gebed, waarin hij worstelde met de vraag of hij zich al dan niet moest aansluiten bij de karavaan van rabbi Ezra en met zijn broers mee moest trekken naar Juda. Hij vond toen dat hij te veel verschuldigd was aan Mordechai om te gaan.

‘Je ziet er heel goed uit, Chanani. Je gedijt kennelijk goed in het Beloofde Land. Ik kan je niet zeggen hoe blij ik ben om je te zien! Hoe is het met Efraïm?’

‘Heel goed. Hij is getrouwd en werd vader toen we nog onderweg waren.’

‘En jij? Ben je getrouwd?’

Er verscheen een grijns op Chanani’s gezicht. ‘Ja. Mijn prachtige vrouw heeft me een zoontje en een dochter geschonken. En jij, mijn broer?’

Nehemia wuifde de vraag weg. ‘Te druk om naar een vrouw te zoeken. Maar vertel eens, waarom ben je hier? Je hebt toch niet besloten om terug te keren?’

‘Nee, zeker niet,’ antwoordde Chanani. ‘Ik ben hier als assistent van de officiële delegatie uit Juda. Ik werk als schrijver, net als abba.’

Nehemia’s glimlach verdween toen Chanani hun vader noemde. Voor de tweede keer die dag voelde hij een stekend verdriet en beleefde hij weer de nacht waarin hun vader de deur opendeed voor zijn moordenaar. ‘Herinner jij je abba, Chanani? Je was nog maar vier.’

‘Niet heel goed. Ik herinner me dat hij heel groot was, en dik, zwart haar had, net als jij. Verder herinner ik me zijn lach, dreunend als een donderslag, en hoe hij me altijd in de lucht gooide en weer opving.’

Ze zwegen beiden even. ‘Maar waarom ben je nu hier?’ vroeg Nehemia opnieuw. ‘Jullie delegatie is een paar maanden te vroeg voor de schattingceremonies.’

‘We zijn gekomen om ons verslag vervroegd aan koning Artaxerxes aan te bieden en hem om een verlaging van de schatting te vragen. De droogte in Juda heeft twee seizoenen lang aangehouden, het volk lijdt. En we moeten ook belasting betalen aan de provinciale schatkist.’

‘Is gouverneur Ezra bij jullie?’

‘Nee. Hij is een paar jaar geleden teruggetreden als de gouverneur van Juda. De vooraanstaande burgers en districtsleiders overtuigden hem ervan dat hij zijn werk als onze leider en leraar had voltooid. Hij studeert en schrijft nu en gebruikt zijn enorme kennis om een geschiedenis van ons volk op te stellen. Ik heb begrepen dat het iets is wat hij altijd al wilde doen.’

Ze hadden al die tijd stilgestaan en Nehemia voelde weer de rusteloosheid die hem in beweging zette. Zijn onbeheersbare, nerveuze energie dreef hem altijd voort en hield hem van zonsopgang tot lang na zonsondergang aan het werk. ‘Loop je met me mee, Chanani? Ik zal je de binnenplaatsen van het paleis laten zien en de *apadana*, waar de koning zijn banketten voor duizenden mensen houdt. Heel indrukwekkend.’

‘Morgen misschien. Ik hoopte eigenlijk dat je met me mee zou gaan om de anderen te ontmoeten. We hebben je zo veel te vertellen.’

‘Nu? Ik zou het heerlijk vinden om over het leven in het Beloofde Land te horen, maar...’ Hij keek even om zich heen en vroeg zich af of hij zich die middag een paar uur vrij kon veroorloven. In gedachten nam hij de lijst van zijn verantwoordelijkheden door voordat hij een beslissing nam. ‘Goed dan. Ik ga met je mee. Maar ik kan niet heel lang blijven.’

Chanani liep voor Nehemia uit, onder de Koningspoort door en over de brug naar de stad. ‘Ik was vergeten hoe indrukwekkend de burcht van Susa is,’ zei hij, over zijn schouder naar het hoog oprijzende paleis kijkend. ‘Sommige anderen die hier nog nooit waren geweest, waren onder de indruk van de enorme afmetingen van alles. Ze zeiden dat ze zich net mieren voelden naast al die torenhoge gebouwen.’

‘Dat is precies wat de koning wil,’ antwoordde Nehemia. ‘Die grootsheid is een passend decor voor de troon van het Perzische rijk.’

‘Ja, maar begrijpt de koning ook wat dat eigenlijk kost? Zijn belastingen verlammen ons. Veel mensen in zijn rijk zijn arm en berooid, inclusief onze Joodse volksgenoten in Juda.’

‘Echt waar? Daar had ik geen idee van.’ Nehemia vroeg zich af of hij verblind was geraakt voor de problemen van het rijk, omdat hij zijn hele leven hier in Susa had doorgebracht. Zou hij die Perzische weelde ook met andere ogen zien als hij samen met zijn broers was teruggekeerd naar Jeruzalem?

‘En wat is nu jouw taak in dit schitterende paleis?’ Chanani’s vraag onderbrak zijn gepeins.

‘Ik ben de schenker van koning Artaxerxes.’

‘Echt waar?!’ Chanani bleef midden op de overvolle straat staan, waardoor verschillende voetgangers tegen hen op botsten.

‘Ja, echt waar. Het is mijn taak om de veiligheid van zijn eten en wijn te garanderen. Maar mijn taken houden nog meer in. De schenkers van de koning zijn behalve voor het eten ook nog verantwoordelijk voor allerlei andere aspecten van de veiligheid binnen de citadel. Zoals je je kunt voorstellen, is Artaxerxes bijzonder bezorgd over zijn veiligheid na wat er met zijn vader is gebeurd.’ Hij zweeg even. ‘En als iemand dat kan begrijpen, dan zijn jij en ik dat wel, toch, Chanani?’

‘Natuurlijk. En ik ben heel trots op mijn grote broer.’ Chanani liep verder door de drukke straten. ‘Vertel eens hoe je op die hoge positie bent gekomen. Toen ik vertrok, werkte je als ambtenaar bij de overheid.’

‘Koning Artaxerxes stelde Mordechai aan het hof aan als hoofd van de beveiliging toen hij hoorde dat hij, jaren daarvoor, een complot tegen de vader van de koning aan het licht had gebracht en daarvoor was beloond. Hij vroeg hem betrouwbare bewakers in dienst te nemen om de veiligheid binnen de burcht te garanderen. Ik wilde die baan in eerste instantie niet omdat ik niet wist hoe ik de Almachtige kon dienen als schenker van de koning. Maar Mordechai wist me ervan te overtuigen dat God mensen van gebed en geloof nodig had in alle functies. Hij zei ook dat een schenker een nog hogere vertrouwenspositie bekleedt dan een bewaker. En hij had gelijk.’

Buiten adem van hun stevige wandeling bereikten ze het Joodse deel van de benedenstad van Susa en gingen het huis waar de samenkomst zou plaatsvinden binnen. Nehemia deed zijn buitenmantel uit, want op de stookplaats brandde een stevig vuur, waardoor de ruimte oververhit was.

‘Ik wil jullie voorstellen aan mijn broer Nehemia,’ zei Chanani tegen de delegatie uit Jeruzalem. Hij maakte de ronde langs iedereen voordat hij eraan toevoegde: ‘Hij heeft nu een nog belangrijkere positie in het paleis dan op het moment dat ik vertrok. Hij is schenker van de koning.’

Iedereen leek bijzonder verheugd over dat nieuws, maar Nehemia zette de zaken onmiddellijk recht. ‘Helaas zal mijn werk als schenker van de koning van weinig nut zijn voor jullie delegatie. Als ik een schrijver was geweest, had ik er misschien voor kunnen zorgen dat jullie petitie de troonzaal zou bereiken. Maar hoewel ik van zeer nabij toegang heb tot koning Artaxerxes en zijn volledige vertrouwen geniet, is het mij niet toegestaan om in zijn tegenwoordigheid te spreken, behalve wanneer hij me dat vraagt. Maar natuurlijk ben ik graag bereid jullie alles over het Perzische hof te vertellen wat voor jullie van nut kan zijn.’

‘Dat stellen we zeer op prijs.’

‘Maar misschien is het goed als ik eerst een beter beeld heb van de situatie in Juda,’ gaf Nehemia het gesprek een andere richting. ‘Vertel me om te beginnen eens over Jeruzalem.’

Het werd stil in de kamer, alsof hij naar een tragisch overlijden had gevraagd. De leider van de delegatie zuchtte diep voordat hij met een somber gezicht begon te vertellen. ‘Het gaat heel slecht met de mensen die de ballingschap hebben overleefd en die nu in de provincie Juda wonen. Ze zijn er het mikpunt van spot.’

Zijn woorden en de ernstige toon waarop hij sprak, schokten Nehemia. Hij liet ze even tot zich doordringen voordat hij voorover leunde op zijn stoel. ‘Ga door.’

‘Als ik naar de geweldige stad Susa kijk, met reusachtige muren en torens en de verbluffende burcht op de heuvel, dan denk ik dat die de luister van de koningen die hier regeren, weerspiegelt. Onze Koning is de Almachtige, maar Zijn stad is geen symbool van Zijn macht en glorie. De muur van Jeruzalem is afgebroken en de poorten zijn in vlammen opgegaan.’

‘Wacht even,’ zei Nehemia, die nog verder voorover leunde. ‘Wil je zeggen dat er geen muren rond de stad staan? Dat de mensen geen verdediging hebben tegen hun vijanden?’

‘Dat klopt. Toen de Babyloniërs de stad in brand staken, verbrandden niet alleen de poorten, maar begonnen de blokken zandsteen van de muur door de hitte van de vlammen ook te verbrokken. Het leger van Babylon verwoestte alle versterkingen.’

‘En hoewel de oostzijde van de stad altijd beschermd werd door een steile helling,’ ging een andere man verder, ‘zijn alle dragende terrassen ingestort, eerst door het vuur, daarna door regen en verweering.’

‘Een aantal mannen uit onze gemeenschap heeft jaren geleden geprobeerd de muren te herbouwen,’ ging de leider verder. ‘Maar de vijandige volkeren om ons heen wisten een edict van de Perzische koning los te krijgen dat bepaalde dat we moesten stoppen. Ze dwongen ons zelfs om wat er al gebouwd was weer af te breken.’

‘Dat is een schandaal!’ Nehemia’s woede laaide op alsof er olie op vurige kolen werd gegooid. ‘En de tempel van de Almachtige? Die is toch zeker wel beschermd en veilig?’

‘Nee, ook die is onbeschermd, zonder muren. De Leviëten die er de wacht houden, hebben hun handen vol aan het beschermen van

de tempelschatten. We kunnen niet op de gouverneur van Samaria vertrouwen, of op zijn provinciale garde, als hij die al zou sturen. Alle buurvolkeren om ons heen haten ons: de Samaritanen en Edomieten, de Ammonieten en Arabieren. Ze zouden niets liever zien dan dat we allemaal in het graf lagen.'

'Is er dan geen mogelijkheid om de stad te versterken?' vroeg Nehemia.

'Als we dat zouden proberen zonder toestemming van koning Artaxerxes, zou het gezien worden als een daad van rebellie. En waar moeten we het geld vandaan halen? We zijn hier tenslotte omdat we de belastingen die hij ons oplegt niet kunnen dragen. De herbouw van de muur is een onmogelijke onderneming.'

Nehemia schudde zijn hoofd, niet in staat te bevatten wat hij hoorde. 'Jullie vertellen me dus dat de stad en de tempelberg allebei volkomen onbeschermd en dus kwetsbaar zijn. Onze vijanden zouden zomaar binnen kunnen komen om ons volk uit te moorden en Jeruzalem en de tempel van de Almachtige opnieuw te verwoesten?'

'Volkomen onbeschermd en dus kwetsbaar,' beaamde de leider. 'En daarom is het aantal rooftochten en aanvallen na twee jaar van droogte enorm toegenomen. Onze vijanden slaan 's nachts toe, op zoek naar graan en ander eten, vanwege de honger. Niemand voelt zich veilig.'

'Een jonge vriend van mij, Jitschak ben Refaja, werd een paar maanden geleden vermoord,' zei Chanani. 'Zijn huis in Jeruzalem werd beroofd. Jitschak stond op het punt om te gaan trouwen en had net een nieuw huis voor zijn bruid gebouwd. De dieven doodden hem en haalden de voorraadkamer leeg. Hij woonde trouwens dicht bij Efraïm en zijn gezin. Het had hun ook kunnen gebeuren.'

Nehemia voelde een enorme woede in zich opkomen toen het beeld van de hulpeloze stad steeds duidelijker werd. Veiligheid was zijn leven, zijn hartstocht. Hij begon te begrijpen wat hun leider bedoelde toen hij zei dat het heel slecht ging met het volk en dat het het mikpunt van spot was. Maar wat kon hij eraan doen? 'Ik moet

terug naar mijn werk in de burcht. We spreken elkaar later nog,' beloofde hij toen hij vertrok.

De woorden van de Joodse leider bleven de hele middag en avond in zijn gedachten naklinken, nog tot lang nadat hij zich voor de nacht naar zijn sobere woonvertrekken in de burcht had teruggetrokken. *'Het gaat heel slecht met de mensen (...). Ze zijn er het mikpunt van de spot.'* Het nieuws was ontstellend, niet alleen vanwege de mensen die beroofd en gedood werden door hun vijanden, maar ook omwille van de Almachtige.

Nehemia koppelde zijn zwaard los en trok zijn uniform uit. Zijn bed was voor hem opgemaakt, maar hij was nog niet aan slapen toe. Nadat hij de luiken voor het raam had geopend keek hij naar het uitgestrekte sterrentapijt boven het dak van het paleis.

Zoals de schitterende stad Susa de Perzische koning glorie en eer bezorgde, zouden de stad en de tempel van de ene, ware God ook Hem glorie en eer moeten bezorgen. Het ontbreken van stadsmuren en poorten betekende een schande en lokte bespottung uit. De heidenen zouden Jeruzalem makkelijk opnieuw kunnen verwoesten, zoals ze honderdveertig jaar eerder ook hadden gedaan. Erger nog, de kwetsbaarheid van de stad was voor hun vijanden de boodschap dat de Allerhoogste niet in staat was – of niet bereid – om Zijn volk te beschermen.

Nehemia deed het raam dicht en liep op en neer in de kamer. In het besef dat zijn werk al voor de ochtendschemer begon en hij zijn slaap dus nodig had, blies hij zijn lamp uit en liet zich op zijn bed vallen. Op een of andere manier gaven het weerzien met Chanani en de dubbele herinnering van die dag aan zijn vaders tragische dood hem het gevoel dat hij weer een kind was: hulpeloos, kwetsbaar. Hij had zichzelf en zijn broers in die nacht, lang geleden, gered door zich met de jongens te verstoppen in de krappe ruimte tussen de muur en de grote houten kast die zijn vader in een hoek van de kamer had gezet. Ze hadden zich vaak in die ruimte verstopt als ze aan het spelen waren. Maar hoewel zijn instinct hem aanspoorde om opnieuw een manier te vinden om zijn broers te beschermen, al zijn broeders en zusters in Jeruzalem, ont-

brak het de schenker van Artaxerxes aan de middelen om dat te doen.

‘Het gaat heel slecht met de mensen die de ballingschap hebben overleefd en die nu in de provincie Juda wonen. Ze zijn er het mikpunt van spot.’

Hier, alleen in zijn kamer, deed Nehemia geen moeite om zijn tranen in te houden.

2

Jeruzalem Begin februari

Die dag vond Chana het moeilijk de woorden te geloven die de tempelzangers zongen: *'Zoek je geluk bij de Heer, Hij zal geven wat je hart verlangt.'* Die belofte was niet altijd waar. Het was het verlangen van Chana's hart geweest om met Jitschak ben Refaja te trouwen en te wonen in het huis dat hij voor haar had gebouwd. Maar Jitschak was dood en God kon haar nooit meer geven wat haar hart verlangde. Ze huiverde toen er een laag winterse kou over het tempelplein zwiepte. De wind voerde grijze regenwolken mee en ze voelde de eerste spetters vallen. Ze hadden de regen nodig en haar volk bad dat de winterregens in gestage stromen uit de hemel mochten vallen, om de droge, gebarsten aarde te doorweken en weer tot leven te brengen. Maar even snel als de paar kletterende regendruppels vielen, waren ze ook weer verdwenen, waarmee ze even waardeloos bleken als de belofte uit het lied.

De ceremonie van het avondoffer in de tempel was bijna voltooid. Chana popelde om naar huis te gaan, haar wangen die door de wind koud en rood geworden waren op te warmen en leven in haar ijskoude tenen en vingers te wrijven. Ze zag hoe de priester een kooltje van het altaar haalde en het naar het heiligdom bracht. Hij zou het gebruiken om de wierook op het gouden altaar voor de troonzaal van God aan te steken. Terwijl de geurige rook naar de hemel steeg, zou de priester de gebeden van haar volk mee opzenden. Het was het moment waarop ook Chana haar gebed kon meegeven, maar waar moest ze voor bidden? Had ze niet al bijna een jaar lang gebeden dat haar hart geheeld mocht worden zodat ze ook weer iets

anders kon voelen dan alleen eindeloos verdriet? Ze keek naar haar jongere zussen Judit en Sara, die met gebogen hoofd naast haar stonden. Judits lippen bewogen terwijl ze stil bad. Chana vroeg zich af waarvoor. Zou ze misschien voor haar bidden?

Een volgende windvlaag liet haar op haar voeten wankelen. Het lange gewaad kleefde tegen haar benen. Ze had haar golvende, zwarte haar onder een sjaal gestopt, voor het geval het zou gaan regenen. Nu greep ze naar de sjaal voordat de wind die zou weggeblazen.

Eindelijk was het offeren afgelopen. De drie zussen kropen dicht bij elkaar terwijl ze wachtten tot hun vader zou terugkomen.

‘Ik vind het lied dat het koor zojuist zong zo prachtig, vind je ook niet, Chana?’ vroeg Judit met klapperende tanden.

Chana knikte, vervuld van schuldgevoel omdat ze de hele tijd alleen had gepruild in plaats van mee te doen aan de eredienst. Ze wist hoe dwaas het was om boos te zijn op de Almachtige. Bitterheid was een vergif dat bij machte was haar te vernietigen. Maar op koude, grijze dagen zoals deze, wanneer de wolken als een verstikkende deken om de heuveltoppen van Jeruzalem hingen, dreigde haar verdriet haar te verstikken. Nadat Jitschak was overleden, bleef ze naar de tempel komen om God te eren, zich vastklampend aan een dun draadje geloof. Hoewel de band die haar met de Almachtige verbond op sommige dagen, vooral tijdens de jaarlijkse feesten, dik en sterk leek als een ankertouw, was die meestal niet meer dan een zijden draadje, of het rag van een spinnenweb. Maar ongeacht wat ze voelde, Chana zou zich aan de Allerhoogste vastklampen en niet loslaten, zelfs wanneer het was alsof Hij haar had losgelaten.

Er gingen minuten voorbij terwijl ze keek naar de vertrekkende gelovigen, die de tempelhoven verlieten. Eindelijk kwam haar vader naar hen toe, zijn dikke wangen rond en rood als granaatappels. ‘Daar zijn jullie, mijn schoonheden! Wat een heerlijk gezicht op zo’n sombere dag.’

Sara ging op haar tenen staan om hem te kussen en stak haar arm achter de zijne. ‘We wisten dat je het koud zou krijgen, dus we hebben soep gemaakt om je te helpen opwarmen. En we hebben brood gebakken. Ik hoop dat het nog warm is.’ Sara was de jongste zus van

Chana, met haren zo donker en glanzend als de vleugels van een raaf. Volle wimpers omrandden haar grote, bruine ogen en gaven haar het onschuldige uiterlijk van een kind dat veel jonger was dan haar zeventien jaar. Zij en Chana leken het meest op elkaar.

‘Heerlijk!’ zei hun vader. ‘Volgens mij kan ik het hier al ruiken.’

‘Nee, dat kun je niet, abba,’ zei Sara lachend.

Ze liepen over het open plein naar de westkant van de tempelberg, en toen een volgende windvlaag tegen hen aan sloeg, was Chana bang dat ze met zijn allen van de heuveltop geblazen zouden worden. Ze sloeg haar armen om Judits middel en trok haar tegen zich aan terwijl ze verder liepen. Judit was negentien en de onafhankelijkste van de zussen, degene die het niet uitmaakte dat haar springerige bruine haar om haar gezicht krulde als de manen van een leeuw of dat haar vingernagels onregelmatig en gebroken waren van het verplaatsen van stenen en het graven in de droge aarde om rozemarijn en salie voor hun huis te planten. Niet dat die salie of wat dan ook kon groeien zonder regen...

Ze kwamen bij de steile trap die naar de stad onder hen leidde, en Chana liet haar zus los om zich aan de leuning te kunnen vasthouden terwijl ze naar beneden liep.

Halverwege de trap bleef haar vader even staan om op adem te komen. ‘Jullie geven me veel te goed te eten, meisjes,’ zei hij, op zijn uitpuilende buik kloppend. ‘Laat me even op adem komen.’ De lucht uit zijn mond vormde kleine wolkjes in de kou.

Ze rustten even uit en liepen daarna verder de heuvel af naar hun huis, dat dicht bij de ruïnes van de westelijke stadsmuur was gebouwd. Chana hoopte dat de kolen op de stookplaats het huis warm hadden gehouden tijdens hun afwezigheid. Het liefst wilde ze vooruit rennen om aan de bijtende wind te ontsnappen, maar haar sociaal ingestelde vader kon het niet helpen dat hij onderweg bleef staan om mensen te begroeten. Als een van de twee bestuurders van het gedeelde district Jeruzalem nam hij altijd de tijd om naar de zorgen van mensen te luisteren en te delen in hun vreugdes. Hij wist wie er ziek was, welke gezinnen niet echt genoeg te eten hadden, en wie de laatste slachtoffers waren van roofovervallen. Het slechte nieuws deed

hem altijd pijn. Maar hij vond het ook heerlijk om te delen in de blijdschap van mensen. Hij koesterde elk stukje positief nieuws in Jeruzalem, van verlovingsen tot geboorten en bar mitswa's. De vader van Jitschak, Refaja, bestuurde het andere deel van Jeruzalem en werkte nauw samen met haar vader.

'Als we eenmaal getrouwd zijn, regeren wij over Jeruzalem als koning en koningin,' plaagde Jitschak haar altijd. 'Onze zonen zullen kleine prinses worden.'

Maar nu was hij er niet meer.

'Ik ga vooruit om te kijken of de soep nog warm is,' zei Chana tegen Judit. Haar vader was blijven staan om met Uzziël te praten, een van de goudsmiden, en Chana wilde niet in gesprek raken met diens vrouw. Zij pakte haar arm altijd vast met vingers als bank-schroeven en hield haar zo gevangen terwijl ze een hele lijst van beschikbare mannen afratelde, onder wie haar jongste zoon. Chana was anders altijd van harte bereid om haar sociale verplichtingen voor haar vader te vervullen, maar vandaag niet. Snel liep ze door de Straat van de Bakkers naar hun huis bij de Bakoventoren, die zijn naam had gekregen vóór de verwoesting van Jeruzalem en de ballingschap. Er woonde geen enkele bakker meer in de straat en de ovens en toren lagen in puin.

Chana was blij te voelen dat de grote kamer van hun huis nog steeds warm was, evenals de soep. Ze stak twee lampen aan, spreidde een kleed uit op de tafel en legde kussens op de krukken en stoelen, zodat ze direct konden gaan zitten om te eten wanneer haar vader en zussen binnenkwamen.

Ze lachten alle drie ergens om toen ze haast letterlijk door de deur kwamen binnenwaaien.

'Doe die deur dicht!' riep Chana streng. 'Jullie laten alle warmte ontsnappen.'

'Je hoeft niet zo te schreeuwen,' zei Sara.

Dat was ook niet haar bedoeling geweest. Chana hielp haar vader uit zijn mantel en hing die op een houten pen. Maar in plaats van te gaan zitten, bleef hij staan en draaide zich naar Chana om. Hij nam haar gezicht tussen zijn ijsskoude handen en kustte haar voorhoofd.

‘Luister, mijn engel. Binnenkort is het een jaar geleden dat Jitschak van ons werd weggenomen. Ook al zou je met hem getrouwd zijn geweest, dan is een jaar nog steeds lang genoeg om te rouwen. Hij zou niet willen dat je nog langer verdriet had. Hij zou het verschrikkelijk vinden om je zo droevig te zien!’ Haar vader streek haar wang met zijn duim.

‘En heb jij niet gerouwd toen mama stierf?’ vroeg ze met een brok in haar keel. ‘Mis je haar niet nog altijd?’

‘Wat een dwaze vragen, meisje.’ Hij liet zijn handen zakken. ‘Natuurlijk mis ik haar en natuurlijk begrijp ik je verdriet. Ik denk wel duizend keer per dag aan je moeder. Je hebt haar zachte, bruine ogen, Chana. En haar warme hart. Maar jij bent nog maar drieëntwintig, mijn engel, je hele leven ligt nog voor je. Heeft de Almachtige niet gezegd dat het niet goed is voor een man om alleen te zijn?’

‘Waarom ben je dan niet hertrouwd, abba?’

‘Dat is anders. Ik heb het geschenk van het huwelijk meer dan twintig jaar mogen genieten. En bovendien: wie zegt dat ik niet zal hertrouwen?’

‘Heb je iemand ontmoet, abba?’ vroeg Sara. Ze had zo veel lawaai gemaakt met de borden en het tafelgerei dat het Chana verbaasde dat ze het gesprek had kunnen volgen.

‘Nee, mijn kleine cherub, ik heb niemand ontmoet.’

‘Beloof ons dat je niet met een Samaritaanse of een Edomitische trouwt,’ zei Judit. Ze pakte het brood van de warmhoudplank boven de stookplaats en wikkelde het in een doek, zodat het warm zou blijven zonder uit te drogen.

‘Nooit!’ zei hij met gefronste wenkbrauwen. ‘Daar hoeft je je geen zorgen over te maken! Niet alleen verbiedt de Almachtige gemengde huwelijken, maar het ontbreekt niet-Joodse vrouwen ook aan pit. Dat is waarschijnlijk uit hen geslagen door hun vaders. Ik hou van een vrouw die niet bang is om te zeggen wat ze denkt, zoals jullie moeder – en haar drie dochters,’ voegde hij er met een glimlach aan toe.

Chana probeerde langs hem weg te glippen om een eind te maken aan het ongemakkelijke gesprek, maar hij hield haar tegen.